

A PARTNERI KOMMUNIKÁCIÓ HELYE A KATONAI ETIKÁBAN

THE ROLE OF ASSERTIVE COMMUNICATION WITHIN MILITARY ETHICS

A tanulmány az asszertív, partneri kommunikáció lehetséges szerepét vizsgálja a katonai etikán belül, különös tekintettel a békemissziókra. Konfliktushelyzetben az agresszív kommunikáció ösztönös megnyilvánulásai eszkalálódó feszültségekhez vezetnek, így fontos a kétirányú, egymásra való odafigyelésen alapuló, egymás igényeit kölcsönösen tiszteletben tartó kommunikáció fejlesztése. E készségek hatékony alkalmazása a békemissziók során fontos segítséget adhat helyiekkel való konfliktusmentes együttműködéshez, így a résztvevők ilyen irányú felkészítése is fontos lehet. A tanulmány megvizsgálja az önérvényesítő viselkedésformák biológiai, játékelméleti, pszichológiai alapjait.

This study examines the possible role and place of assertive communication within the military ethics, with special regards to peacekeeping operations. In a conflict situation the instinctive patterns of aggressive communication can lead to the escalation of tension, therefore the development of communication that is based on mutual attention and the respect of each other's needs is important. The use of these competencies can facilitate the conflict-free cooperation with local inhabitants during the peacekeeping operations, so communicational training of soldiers can be useful. This study examines the fundamentals of these behavioral patterns from the aspects of biology, psychology and the game theory.

BEVEZETÉS

A hidegháború lezárása, a bipoláris világrend felbomlása óta eltelt időszakban erősen átalakult a modern államok hadseregeinek szerepe. Az elmúlt évtizedekben a klasszikus totális háborúkkal szemben előtérbe kerültek a különböző nem háborús műveletek, békeműveletek, humanitárius műveletek, béketámogató műveletek.¹ Ezek mögöttes elve, hogy azokban a térségekben, ahol konfliktus- és válságmegelőzésre, békefenntartásra, békeépítésre van szükség, a demokratikus államok hadereje – lehetőleg pusztán a jelenlétével – biztosítja a helyzet békés rendezéséhez szükséges feltételeket. Általában cél olyan demokratikus rezsim létrejöttének támogatása, mely csökkenti az adott térség további sebezhetőségét, a fennálló biztonsági kockázatokat, javítja az együttműködés lehetőségeit. A civil szerveződések itt fontos szerepet töltenek be, a gyors konszolidáció érdekében olykor akár komplett közigazgatási modellel, a demokratikus működésmód know-how-jával is támogatják a helyi vezetést. A békefenntartó katona, szemben a korábbi modellel, itt már kapcsolatba kerülhet a helyi civil lakossággal. Ez elkerülhetetlen követelmény az aszimmetrikus hadviselés során is, ugyanis a gerilla harcmodor sikeres kezelésének első lépése a helyi információs fölény kivívása, a lakosság fölötti ellenőrzés megteremtése, melynek alapfeltétele a lakosság megnyerése.² Mindezekből következik, hogy a katonának a klasszikus harci képességek mellett ma már olyan kompetenciákkal is rendelkeznie kell, mint például empátia, kapcsolatteremtési- és együttműködési készség, nyitottság, tárgyalás, tolerancia.³

A modern kor katonájának ismernie és alkalmaznia kell a partneri kommunikáción alapuló tárgyalókészség

¹ Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Média – HM Kommunikációs Kft. Budapest. 2011. 13. oldal.

² Porkoláb Imre: *Katonai műveletek az aszimmetrikus konfliktusokban*. *Kard és toll*. 2006/1. 24-31. oldal

³ Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Idézett kiadás. 38-39. oldal.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

HORVÁTH Ferenc

Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám

sajátosságait. A demokrácia, melyet minden békefenntartó katona tulajdonképpen személyével képvisel a válságövezetekben, feltételezi az egyenrangúságot, a kölcsönös tiszteletet, az érdekek egyeztetését és összehangolását. Ez csak akkor valósulhat meg zökkenőmentesen, ha adott kultúrán belül hagyománya van a partneri szemléletnek, szimmetrikus kommunikációnak. Az emberek közötti viszonyok szabályozásának, az erkölcsi normáknak ez az egyik olyan köre, melyre csoportszinten a demokratikus vezetési stílus, illetve társadalmi szinten a demokratikus államforma építhet.

Jelen tanulmányban az együttműködésen alapuló partneri etika kereteit kívánom fölvázolni. Ennek térnyerése segíthet megalapozni a demokratikus intézmények stabil működését, így hosszútávon a nyugati világ békefenntartó erőfeszítéseinek eredményességét pozitívan befolyásolhatja, azok hitelességét növelheti.

AMIT A JÁTÉKELMÉLET MOND A KONFLIKTUSOKRÓL

Az emberiség sokáig értetlenül állt a kérdés előtt, hogy miért sodródunk folyton háborúba, miért zsákmányoljuk ki egymást, miért nem képesek az emberi nem közösségei hosszú távon békében élni egymással. A konfliktusok háttérben többféle ok is állhat, a különböző tudományágak sokat tettek azért, hogy feltárják ezeket. Léteznek kultúrák között feszülő értékkonfliktusok, információhiányból fakadó összeütközések, de talán a legnehezebben kiküszöbölhetőek az érdekkonfliktusok. Ez utóbbiak megértéséhez járulhat hozzá a döntésemélet, mely látványos fejlődésen ment keresztül a XX. század folyamán. A döntéseméleten belül a játékelméleti megközelítés segítségével sikerült modellezni azokat a társas hatásokat, melyek a problémákat okozzák hétköznapi interakcióink során. A legismertebb játékelméleti alaphelyzet, a „fogolydilemma”, melynek elnevezése Albert W. Tuckertől származik.⁴

A történet szerint – leegyszerűsítve – egy bűnügy két feltételezett elkövetőjét elfogják, de nincs ellenük közvetlen bizonyíték, így a vallomásaikra van szükség az ítélethez. Külön cellában vannak, nem beszélhetnek egymással. Ha egyikük sem vall, mindketten egy-egy évet kapnak, ha csak az egyikük vall a másikra, akkor a vallomástévőt elengedik, a másik tíz évet kap. Ha viszont mindketten egymás ellen vallanak, 5-5 évre kerülnek börtönbe. Ön tenne-e vallomást? Itt most nem maga a történet az érdekes, vagy, hogy valójában ki követte el a bűncselekményt, hanem csak az, hogy egy kialakult kölcsönös bizalmi-, függési helyzetben mit tesznek a felek. Ez itt az általánosítható erkölcsi kérdés.

Másik tettestárs

		Vall	Nem vall
		<u>Egyik tettestárs</u>	Vall
	Nem vall	-10; 0	-1; 1

Hogyan célszerű viselkedni ebben a helyzetben? Hogy járunk jobban? A két fél kövessen egymással együttműködő stratégiát, vagy érdemesebb inkább megszegniük az egyességet és versengeniük, „dezertálniuk”? Milyen feltételek mellett emelkedhetnek felül az önzésen (vallani a másik ellen)? Ha egy ilyen logikai struktúrájú játékot több menetben játszunk, hogyan lehet hosszabb távon a lehető legjobban kijönni belőle? Ilyen és ehhez hasonló nyereség-veszteség mátrixokat bármilyen pontozással hozhat a valós élet, és az együttműködés-versengés, normakövetés-normaszegés kérdése végigkíséri a hétköznapi életünket, komoly erkölcsi dilemmákat okozva.

Tanulással szolgálhat e modell a hadtudomány számára is. Mikor két fél hadereje áll szemben egymással, tulajdonképpen egy hasonló mátrix áll elő, de dinamikusan változó tételekkel, kisebb, vagy nagyobb lehetséges

⁴ Mérő László. *Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája*. Tercium. Budapest. 1996. 46. oldal

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

HORVÁTH Ferenc

Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám

nyereségekkel, veszteségekkel. Jelentős különbség, hogy háború esetén nem nulla összegű nyereséghelyzet áll elő, azaz nem igaz az, hogy az egyik fél annyit nyer, amennyit a másik veszít. Itt a győztes félnek is áldozatot kell vállalnia, ha harcra kerül sor.

Másik fél

		(Kellő) haderőt vet be	Nem vet be (elég) haderőt
		<u>Egyik fél</u>	(Kellő) Haderőt vet be
	Nem vet be (elég) haderőt	<u>bevetett erőforrások és romló érdekérvényesítés</u> ; bevetett erőforrások, de javuló érdekérvényesítés	<u>fennálló egyensúly(hiány)</u> ; fennálló egyensúly(hiány)

Ha nem kell katonai eszközökhöz nyúlni, sikerül együttműködni és diplomáciai-, politikai eszközökkel viszonylagosan rendezni a helyzetet, akkor aránylag kevés áldozatot kell hozni mindkét oldalról. Ha viszont ez nem sikerül, jönnek a katonai áldozatvállalások, veszteségek. Természetesen hadikultúrától függ az elszennvedett veszteségek iránti érzékenység, de alapvetően mindkét fél csak annyit szeretne a győzelemre „költeni”, amennyit feltétlenül szükséges és a lehető legnagyobb tartalékot megőrizni az esetleges további harci eseményekre. Ehhez kiváló arányérzék kell a hadvezetés részéről, pontosan kell tudni mérlegelni az adott helyzet rendkívül összetett körülményeit. Ha az egyik fél rosszul kalkulál, vagy éppen erőhátrányban van, akkor nem fektet eleget egy ütközetbe, veszít, míg a másik egy csatával közelebb jut a végső céljához. Ha mindkét fél hasonló nagyságrendű energiát fektet be, nem születik döntés, így mindkét fél mínusszal zár, veszteségei lesznek, érdemleges eredmények nélkül.

Ebben a játéktérben alkotott forradalmi Clausewitz⁵. Napoleoni tapasztalatokra támaszkodó álláspontja szerint érdemes a lehető legnagyobb erőt összpontosítani az ellenfél főereje ellen, és döntő csatában megsemmisíteni azt. Ő tehát, szemben a korábbi hagyományokkal, nagy összegeket ír be a mátrix nyereség/veszteség rovatába. Ez kissé kockázatos, hiszen, ha nem sikerül elérni a célt és teljesen felmorzsolódnak a saját erők, nem marad tartalék következő ütközetre. Ez a stratégia egy lapra tesz fel mindent, döntést akar kiprovokálni. Ez egy szélsőségesen versengő stratégia, ami akkor hatékony, ha a másik fél óvatosabban adagolja az erejét. Márpedig abban a korban az utánpótlási, toborzási, szállítási, gyártási lehetőségek korlátozott volta miatt még nem volt szokás „pazarolni” az erőket, így akkoriban valóban ez a hozzáállás jelentette a győztes stratégiát ebben a kvázi fogolydilemma-helyzetben. Ha viszont a másik fél is vállalja az erőfeszítést a legvégsőig, akkor mindkét oldalról nagy veszteségekkel kell számolni. Az első, majd a második világháború már egyértelműen ennek szellemében folyt. Az ipar és a közlekedés fejlődése, valamint a népesség növekedése ontotta az utánpótlást, így a felek már nem sajnálták a ráfordítást. Illetve nem volt más választásuk, ha nem akartak veszteni. Nem lehetett nem felvenni a versenyt, mert akkor a vesztes pozíciójába kényszerült volna az adott nemzet. Kényszerhelyzet volt ez. A korszak nagy teoretikusai jellemzően abba az irányba fordultak, hogy a háborúkat nem csak a hadseregek vívják, hanem az egész ország minden erőforrását alá kell vetni a közös célokknak.⁶ Óriási összegek kerültek a mátrixba, és ezzel végül a nagy világháborúk során az egész emberiség vesztett. Az atombomba

⁵ Munkásságát ismerteti: Perjés Géza. *Clausewitz*. Magvető Kiadó. Budapest. 1983.

⁶ Basil Henry Liddell Hart, Erich Ludendorff, Mihail Vasziljevics Frunze, stb.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

HORVÁTH Ferenc

Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám

technológiájának elterjedése hozott újabb fordulatot, hisz az hirtelen olyan magas lehetséges veszteség összegeket írt a mátrixba, melyet már egyik fél sem mert vállalni: a bolygó élővilágának teljes pusztulását. Az atombomba így talán több életet mentett meg, mint amennyit elvett, hisz a nagyhatalmak már „nem játszanak élesben”. Azóta az a clausewitzi elv érvényesül, hogy a lehetséges ütközeteket valósnak kell tekinteni, hisz a pusztá erődemonstrációval gyakorolt nyomás is megfelelő alkualap, harc nélkül is lehet győzelmet elérni.

Az elmúlt fél évszázadban, a teljes körű közvélemény, mint szempont megjelenésével már egy másik játékot játszanak a politikusok, amelynek a neve „csirkejáték”. Az eredeti történet szerint amerikai bandák tagjai játszották azt, hogy két rivális fél egymással szemben robog autóval, és aki először elrántja a kormányt, az veszít, az „csirke”, míg a másiké a dicsőség. Ha mindkettő egyszerre rántja el a kormányt, nincs eredmény, ha egyik sem rántja el, az frontális ütközés, teljes megsemmisülés.⁷ A média nyilvánossága előtt kilátásba helyezett szankciók be nem váltása komoly presztízsvesztést jelent a politikusoknak. Kockázatos tehát manapság nyomásgyakorlásként olyan fenyegetést kilátásba helyezni, amit nem lehet beváltani, hisz világhatalmak nem játszhatnak csirkejátékot.

A nagyhatalmak az 1960-as évekre rájöttek, hogy a fegyverkezési eszkaláció útja járhatatlan, az éppen hőskorát élő játékelmélet segítségével sikerült ráébredni, hogy csak a kooperatív stratégiák jelenthetnek kiutat, így elkezdődtek a leszerelések. Fogolydilemma-helyzetet persze egy fegyverzetkorlátozási egyezmény is eredményezhet. Ha mindkét fél együttműködő stratégiát folytat és betartja az egyezményt, egyensúlyi helyzet alakul ki, mindkét félnek csökken a katonai potenciálja. De, ha az egyik fél titokban tovább fegyverkezik, óriási helyzeti előnyhöz jut a másik fél rovására, amit aztán saját országa, népe javára tud fordítani. Ha viszont mindkét fél alku szeg, kölcsönösen oda a bizalom és akár háborúig eszkalálódhatnak a feszültségek, ami mindkét félnek komoly veszteségeket okoz.

A békefenntartó munka során is előfordul, hogy alkuhelyzeteket kell teremteni, és ezeknek nem csak a rövid távú eredményei fontosak, hanem a hosszabb távú együttműködést, bizalmat is meg kell alapozniuk a helyi lakosság képviselőivel. Természetesen cél a minél jobb alkupozíció kialakítása, bátran kell érvényesíteni a saját igényeket, érdekeket, de közben folyamatosan figyelni kell arra is, nehogy a túlzott követelések miatt megszakadjon a tárgyalási folyamat.

Rendészeti vezetők és munkatársak számára tartott konfliktuskezelési tréningjeink során előszeretettel alkalmazzuk a következő gyakorlatot,⁸ mely jól modellezi az ilyen jellegű hétköznapi konfliktusokat:

Hat körben, váltott párokban, szavak nélkül zajlik a feladat. Egy-egy körben a pár két tagja szemben leül egy asztalhoz, ujjaikra egy fél méteres cémaszál két végét feltekerik, hogy stabil fogást adjon. A feladat fél perc alatt áthúzni a cémnánál fogva a másik fél ujját a felezővonalon, tehát ez egy kicsinyített kötélhúzás. Ha ez sikerül, a győztes 2 pontot kap, a vesztes 1-et. Ha nem születik döntés adott idő alatt, mindkét fél 0 pontot kap. Ha viszont a cérna elszakad, mindkét fél -2 pontot ír. A feladat a hat körben a lehető legtöbb pontot gyűjteni. Az egyéni elméleti maximum $6 \times 2 = 12$ pont, ha valaki minden körben nyer, és a minimum $6 \times -2 = -12$ pont, ha minden körben szakít.

A tapasztalat szerint 2 pont körüli eredményekkel zárnak átlagosan a versenyzők, noha egyszerű átengedéssel „vesztesként” 6 pontot nehézség nélkül be lehetne gyűjteni. Van, aki azért nem képes maximalizálni a hasznot, mert nem jut döntésre (inkább nem enged és kap 0 pontot, minthogy vesztesként 1 pontot írja), míg más rendre szakításra viszi a dolgot, nem képes engedni a versengő stratégiából akkor sem, ha a másik fél is keményen húz.

⁷ Hankiss Elemér: *A társadalmi csapdák – diagnózisok*. Magvető Kiadó. Budapest. 1985. 11-68. oldal.

⁸ Alapötlet: Gabnai Katalin: *Drámajátékok. Gyermekeknek, fiataloknak, felnőtteknek*. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest. 1989.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

HORVÁTH Ferenc

Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám

Másik fél

<u>Egyik fél</u>	Áthúzza	Áthúzza	Átengedi
	Átengedi	-2; -2 (szakad)	2; 1
		1; 2	0; 0

A játék a pontozási feltételeken kívül abban is eltér a fent vázolt fogolydilemma-helyzettől, hogy itt nem „digitális”, hanem „analóg” helyzetben születik döntés. Ez annyit tesz, hogy nem pusztán racionálisan kigondolva kell igen-nem választ adni egy kérdésre, hanem „teljes testtel”, „háromdimenziósan” kell érezni a cérna feszülését, az erőviszonyok dinamikus alakulását. Ez így életszerűbb. A cérna itt a két ember közötti kapcsolat jelképe, melynek érezni kell a teherbírását. Nem szabad túlfeszíteni a húrt, arányérzékre van szükség, különben sérül a kapcsolat. Itt egyik pillanatról a másikra átfordulhat az eredmény, nyeresből hirtelen vesztesbe torkollhat az interakció.

Az ebben a feladatban tanúsított egyéni viselkedés párhuzamba állítható a Thomas-Killmann által leírt konfliktuskezelési stratégiákkal⁹. A szerzőpáros elmélete szerint a két dimenzió mentén elhelyezhető ötféle konfliktuskezelési stílus közül érdemes a helyzet jellegzetességeinek megfelelően, rugalmasan, tudatosan választani, nem szabad egyéni predispozíciókat mereven követni a különböző konfliktushelyzetek során.

Aktív

Versengő		Problémamegoldó
	Kompromisszumkereső	
Konfliktuskerülő		Alkalmazkodó

Passzív

Nem együttműködő

Együttműködő

A cérnahúzás gyakorlatra alkalmazva mindezt: A *konfliktuskerülő* nem veszi fel a kesztyűt, azaz jelen helyzetben a cérnát. Az *alkalmazkodó* stílust alkalmazó játékos átengedi a cérnát (passzív, együttműködő), míg a *versengő* áthúzza (aktív, nem együttműködő). A *kompromisszumkereső* kölcsönös engedményekben gondolkodik, nem akar egyenlőtlenséget, ezért egált játszik, 0-t ír. Az aktív és együttműködő *problémamegoldó* pedig rájön, hogy érdemes annak függvényében engednie, vagy feszítenie a cérnát, hogy milyen hozzáállást tapasztal a másik fél részéről. Ezzel a dinamikus, másik félre empátiával odafigyelő stratégiával a tréningtapasztalatok alapján átlagosan 8 pontot lehet elérni.

A „közjó” (összesített csoportpontszám) szempontjából az a legjobb, ha így vagy úgy minden körben döntés születik és a két fél összesen 3 pontot ír (2+1). Az egyéni komfortérzet szempontjából fontos azonban, hogy a körök során lehetőleg felváltva „győzzön” és „veszítsen” minden résztvevő, különben az elégedettség rohamosan csökken a tartósan „vesztes” pozícióba ragadt fél részéről és előbb-utóbb ő is versengeni kezd, vagy kilép a kapcsolatból. Ennek a tanulságnak az átélése segíti a tréningen résztvevőket abban, hogy jobban odafigyeljenek a másik fél igényeire, hisz a konfliktusok megelőzése a saját érdekük is.

A legrosszabb kimenetel a cérna szakítása ($2 \times -2 = -4$ pont páronként, körönként). Ha mindig mindenki verseng, a végén mindenki aránytalanul rosszul jár. Márpedig sajnos erre van hangolva a rendszer. Hogy miért? Az alábbi

⁹ Idézi: Rudas János. *Javne örökösei*. Oriold és Társai Kiadó. Budapest. 2011. 276-278. oldal.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

HORVÁTH Ferenc

Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám

táblázatból kitűnik, hogy a legtöbb helyzetben a versengő stratégiával lehet érvényesíteni az önérdeket. A baj csak az, hogy ezt mások is tudják, ezért ők is versengenek, így jelentős „mínuszok” alakulnak ki a játékokban, miként az életben is.

	<i>elkerülő</i>	<i>alkalmazkodó</i>	<i>versengő</i>	<i>együtműködő</i>	<i>kompromisszum-kereső</i>
<i>elkerülő</i>	látens konfliktus		önérdek	önérdek (kompromisszum)	
<i>alkalmazkodó</i>		együtműk. v. kompr.	önérdek	együtműk. (kompr.)	önérdek (kompr.)
<i>versengő</i>			konfrontáció	együtműk. v. konfrontáció	kompromisszum
<i>együtműködő</i>				együtműködés	
<i>kompromisszum-kereső</i>					kompromisszum

Ki tudja aknázni a közösség az élethelyzetekben rejlő lehetőségeket? El tudják úgy osztani a javakat, hogy hosszú távon mindenki elégedett legyen? A fent vázolt tréning-szituációk segítenek annak megtapasztalásában és felismerésében, hogy egy konfliktushelyzetben egy rendszer részei vagyunk, viselkedésünkkel kihatunk a másik fél viselkedésére, „bűnünk” visszaszáll a saját fejünkre. A problémamegoldó konfliktuskezelési stílus következetes alkalmazásával elérhető a mindenki számára optimális eredmény. A partneri hozzáállás segít feloldani a konfliktusokat, hisz egyik félben sem keletkezik feszültség. De ehhez aktív, együtműködő hozzáállás szükséges, valamint tudatosság mindenki részéről és bizalom egymás iránt. A korábbi jó tapasztalatok segítik a „közjó” előmozdítását, megkönnyítik a békefenntartók munkáját is. A múltbéli sérelmek viszont – megbocsátás hiányában – esztelen versengésre, így súlyos veszteségekre predesztinálnak.

Ha valaki ellenünk tesz, hogyan reagálunk mi legközelebb vele szemben hasonló helyzetben? „Szemet szemért, fogat fogért”, vagy „Megdobnak követ, dobj vissza kenyérrrel”? Melyik elv hova vezet? A történelmi perspektívákban sajnos elvesznek az erre vonatkozó gyakorlati tapasztalatok, a játékelmélet azonban lehetőséget ad ide vágó szimulált interakciókkal kapcsolatos szisztematikus adatgyűjtésre és ezek egységes matematikai modellben való elemzésére.

A többmenetes fogolydilemma helyes részvételi stratégiáját kereste Robert Axelrod amerikai politológus.¹⁰ Versenyt hirdetett, ahová a kutatók olyan számítógépes programokkal nevezhettek, melyek az általuk üdvöztetőnek tartott és betáplált algoritmusok felhasználásával vettek részt egy 200 menetes fogolydilemma versenyben. A legtöbb pontot az egyik legegyszerűbb algoritmussal a Lenz nemzetközi békekutató-díjas amerikai matematikus, szociálpszichológus, Anatol Rapoport¹¹ gyűjtötte be. Az általa megalkotott *Tit for Tat* (TFT) nevű program két szabálya: (1) Az első lépésben kooperál. (2) Ezután azt lépi, amit a partnere az előző lépésben („Kölcsönkenyér visszajár.”) Az összes beérkező program elemzése megmutatta, hogy a magasabb pontszámokat rendre azok hozták, melyek *barátságosak* voltak (nem kezdeményeztek versengést) és *megbocsátóak* (egyszer visszabüntet, majd visszaáll kooperációra). Ezen kívül hasznosnak bizonyul a *provokálhatóság* (versengés viszonzása), a *reakcióképesség* (figyelembe veszi a másik fél lépéseit), a *kiismerhetőség* (egyszerű, átlátható működés). A TFT mind az öt jellemzővel bír.

A társadalomra nézve ennek a modellnek az érvényessége természetesen korlátozott lehet, de a tréningtapasztalatok mindenesetre összecsengenek a fentiekkel. Ha vannak a csoportban, akik sztereotip módon

¹⁰ Lásd. Méré László. *Mindenki másképp egyforma*. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Tercium. Budapest. 1996. 59-65. oldal

¹¹ Érdekesség, hogy Clausewitz „A háborúról” című művének J. J. Graham által elkészített fordításához éppen Anatol Rapoport írt előszót.

együttműködnek, akkor a versengők vérszemet kapnak, és nem kooperálnak, hisz nincs büntetés. Szükség van a visszaszabályozásra, de nem szabad fellépni úgy sem, hogy a másik fél aktívan fenyegetve érezze magát. Ez eseten kialakul az egyensúly.

AZ ARANY KÖZÉPÚT: ASSZERTIVITÁS

A fentiekben láthattuk, hogy nem az a legjobb stratégia, ha a versengőket büntetlenül versengeni hagyjuk, de az sem jó, ha mi magunk kezdeményezzük a versengést. A számítógépes szimulációban győzelmet hozó stratégia alkalmazható-e a való életben, milyen a TFT-nek megfelelő humán viselkedés? A Sam R. Lloyd által leírt asszertivitás¹² mind az öt axelrodi kritériumot teljesíti a gyakorlatban.

Az elmélet szerint a másokhoz való hozzáállás két szélsősége az *agresszív* és az *önalávető* kommunikációs stílus. Az agresszív ember úgy érvényesíti saját érdekeit, akaratát, hogy közben mások érdekeit sérti, akaratát figyelmen kívül hagyja. Nem érdeklik mások szempontjai, tűzön-vízen, másokon átgázolva is keresztülviszi, amit akar. Ez hasonló, mint a *versengő* (aktív, nem együttműködő) konfliktuskezelés Thomas-Killman modelljében, de ráismerhetünk a következetesen dezertálókra is a játékelméleti helyzetekben. A fegyveres erő támadó alkalmazásának is ezzel analóg a logikája. Az önálatvető ember viszont lemond saját akaratának érvényesítéséről, nem áll ki magáért. Önbizalomhiány, a másiktól való függés, közömbösség, vagy egyéb ok folytán nem érvényesíti érdekeit, átengedi az irányítást, a döntés jogát másoknak. Ez passzív konfliktuskezelést eredményez, ami lehet *konfliktuskerülő*, vagy *alkalmazkodó*. A játékelméleti helyzetekben ők azok, akik sztereotip módon együttműködnek, nem büntetnek vissza, ha sérelem éri őket. Az asszertív ember a kettő között, félúton helyezkedik el: képes úgy érvényesíteni saját akaratát és jogait, hogy közben figyelembe veszi mások akaratát és jogait. Konfliktuskezelés tekintetében ez az aktív és együttműködő *problémamegoldó* stílus jellemzője. A probléma elemzését követően kölcsönösen kielégítő megoldást kell közösen elfogadni, ami kommunikációs felkészültséget és demokratikus szemléletet feltételez. Meg kell keresni a közös pontokat, melyekben a felek egyetértenek, amiket elfogadnak, és ezekre lehet felépíteni a megoldást. Ez időigényes folyamat, amire akut fegyveres összetűzés esetén természetesen általában nincs lehetőség. De a tényleges cél sokszor éppen ez: megelőzni a fegyveres megoldásokat.

Kommunikációs szempontból alap a másik fél aktív meghallgatásának készsége. Az aktív itt azt jelenti, hogy nem elégszik meg azzal, amit a másik fél első körben megoszt, vagy meg tud fogalmazni, hanem kérdésekkel, non-verbális eszközökkel, testbeszéddel ösztönzi is a gondolatok megosztását. Ahhoz ugyanis, hogy figyelembe tudja venni a másik fél igényeit, előbb fel kell tárnia azokat, meg kell ismernie a vonatkoztatási keretét, hogy ő milyen szemüvegen keresztül nézi a világot, vagy épp az adott helyzetet. Empátia, odafigyelési készségek, önkontroll, türelem kell ehhez. Az érem másik oldala az aktív önfeltárás. Az asszertív ember nem hallgatja el véleményét, feltárja a kiindulópontjait, engedi megvizsgálni előfeltevései és következtetései helyességét. Ha a másik fél hibára, tévedésre mutat rá a gondolatmenetében, módosítja álláspontját. Az igazság iránt elkötelezett, nem a saját igazát viszi keresztül minden áron. Stabil önértékelés, önbizalom kell ahhoz, hogy ne versenynék tekintse, vitának fogja fel az interakciót, hanem együttműködési helyzetnek, párbeszédnek. Akkor ugyanis nem kell és nem is lehet nyerni. Csak közösen. Ez a szemlélet csökkenti a stresszt, higgadtabb részvételt tesz lehetővé a kommunikációs helyzetekben. Ha az asszertív fél agresszív emberrel kerül szembe, következetesen meghúzza a határokat, részt vesz a kommunikáció kereteinek szabályozásában, nem engedi ki a kezéből a kontrollt. Ha önálatvető partnerrel kell együttműködni, felemeli őt magához, bevonja a döntésbe. Minden körülmények között szimmetrikus kommunikációra törekszik.

Az asszertív kommunikációt tanulni kell. Ezt a fajta kommunikációs formát szerencsés esetben a primer szocializáció során, a szüleinktől lehet „anyanyelvi” szinten elsajátítani. Emellett érdemes olyan szakembereket (pl. pedagógusok)

¹² Bővebben: Sue Hadfield, Gill Hasson. *Asszertivitás*. Scolar Kft. Budapest. 2012.

képezni, akik a másodlagos szocializáció során képesek átadni ezeket az ismereteket a fiataloknak. Tréningmódszerekkel felnőtt korban is fejleszthető az asszertivitás, megtaníthatók bizonyos technikák, melyeket követve nő a személyes hatékonyság.

Az asszertivitás azonban elsősorban nem egy technika, hanem szemlélet, a személyiség mélyebb rétegeibe ágyazott hitek, tudások összessége. Önbizalom, önérték-érzet, tisztelet, empátia is kell hozzá. Tréning szituációkban a résztvevők védett körülmények között tudatosíthatják azt, hogy rájuk alapvetően melyik kommunikációs forma jellemző és gyakorolhatják az asszertív technikákat. Ez a békeműveletekben résztvevő katonák felkészítése során is hasznos lehet.

BIOLÓGIAI KORLÁTAINK, TÁRSADALMI LEHETŐSÉGEINK

Miért nem mindig működnek így az emberi interakciók? Miért általános az agresszív, önérdek által vezérelt hozzáállás? Az ember – noha lényegét tekintve társadalmi lény – alapvetően biológiai alapokkal bír. Szervezetében őriz minden olyan struktúrát, melyen a törzsfajlás során áthaladt. Haeckel biogenetikai alaptörvénye értelmében¹³ az egyedfejlődés kicsiben, sűrítetten megismétli a törzsfajlást, azaz az emberi magzat fejlődése során az egész evolúció minden korábbi állomásán áthalad, míg el nem éri a faj aktuális fejlettségi formáját. Haeckel ezt a törvényt a pszichikai fejlődésre is érvényesnek találta.

Az ember központi idegrendszerének fejlődése valóban ilyen struktúrát eredményezett.¹⁴ Agytörzsünk (hüllőagy) felelős a vegetatív működés fenntartásáért. A reflexek, agytörzsi automatizmusok külön tudati ráhatás nélkül tartják fenn és igazítják környezetünkhöz élettani folyamatainkat. A tudatunk alapjaként szolgáló éberségi szintünket is az agytörzs szabályozza, stressz esetén pedig komplex hormonhatásokon keresztül egész szervezetünket felkészíti, ráhangolja a megküzdésre.¹⁵ A limbikus rendszer kéreg alatti magjai (emlős agy) az érzelmi működést alapozzák meg. Ősi ösztönök, érzelmi reakciók segítik túlélésünket, ugyancsak tudatos beavatkozás nélkül. Az emberi agy legfejlettebb és legújabb régiója az agykéreg és ezen belül is a neokortex (homloklebeny). Ez már a magasabb szintű, komplex érzelmek világától a fejlett kognitív funkciókig terjedő skálán felel működésünkért. Ugyancsak kiemelt jelentőségű lett az emberré válás útján a Broca és a Wernicke területek kifejlődése a halántéki lebenyben, melyek a beszéd motoros és szemantikai aspektusát képviselik.¹⁶ E kérgi működésmódot éljük meg tudatosként: a verbalizáció hozza tudatos szférába az idegrendszer alsóbb szintjein megélt és feldolgozott ingereket.

Haeckel elmélete nem csak az agyi struktúrák fejlődésében érhető tetten. A fejlődéslélektanban megfigyelhető, hogy az agy érési folyamatai és az oktatási rendszerben való részvétel során a pszichikai folyamatok alakulása a gyermeknél áthalad a korábbi történelmi korok stációján. Igaz ez az értelmi-, és az érzelmi fejlődésre, valamint az ezekkel szorosan összefüggő erkölcsi fejlődésre is. Mindezek más perspektívát futhattak ki az ókorban, mint ma. A bibliai történetek alapján állíthatjuk, hogy az Ószövetség idején a tömegekre a heteronóm erkölcs volt jellemző, azaz külső büntető-jutalmazó hatalom jelenléte nélkül könnyen megszűnt a normakövetés. Az autonóm erkölcs a normák interiorizálásán, azonosuláson alapul, személyiségünkbe építjük a külső ágenst, így belülről fakadó igénnyé, lelkiismereti parancssá válik a normakövetés, mely külső hatás nélkül is helyes irányba befolyásol. A mai normál helyzetű gyerekek többsége 7 éves korára eljut e szint kapujába¹⁷ és Lawrence Kohlberg kutatásai szerint tovább haladhat egészen odáig, hogy 13 éves kora körül megérti, a törvények társadalmi szerződés eredményei és az emberi méltóság érvényesülését szolgálják.¹⁸ Ez

¹³ Lásd. „Haeckel” szócikk. In. Révai Nagy Lexikona IX. kötet. 293-294. oldal. Hasonmás Kiadás. Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó. 1991.

¹⁴ Daniel Goleman. *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó. Budapest. 1997. 26-29. oldal.

¹⁵ A korábban elemzett agresszív és az önálávető beállítódás biológiai alapjai is itt vannak. A fenyegetésnek kitett állatoknál az „Üss, vagy fuss, vagy lapulj meg!” reakciói közül aktiválódik valamelyik.

¹⁶ Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson, Edward E. Smith, Daryl J. Bem. *Pszichológia*. Budapest. Osiris-Századvég. 1995. 52-53. oldal.

¹⁷ Jean Piaget, Barbel Inhelder. *Gyermeklélektan*. Osiris. Budapest. 1999. 110-117. oldal.

¹⁸ Ranschburg Jenő: *Jellem és jellemtelenség*. Saxum. Budapest. 2002. 62-72. oldal.

az eszme a felvilágosodás, a francia forradalom, az amerikai függetlenségi nyilatkozat idején terjedt el a közgondolkodásban.

Mindaz a fejlődési távlat tehát, amit az előző generációk nagyjai pionírként kitapostak előttünk, a társadalmi tudástár révén kollektív kincsé válik. Az őseink által felhalmozott szellemi javaknak a szocializáció és a közoktatás révén a haszonélvezőivé válhatunk. Gyorsan, célirányosan vezetnek végig minket az elmúlt évezredek vívmányain, hogy aztán új irányokban mi is előbbre juthassunk egy keveset életünk során. Az agy fejlődése és az oktatás-nevelés révén gyerekkorunktól felnőttkorunkig eljutunk oda, hogy megtanuljuk kihasználni az agyunk fejlettebb régióit. A hullóagy és az emlősgagy mellett fokozatosan az agykéreg is beszáll a működés egészébe, sőt dominánssá válik, ha jól képzik. Ezt tekinthetjük az emberi minőség egyik meghatározó jellemzőjének: a biológiai lehetőségek maximális kihasználását a társadalom segítségével. Az etikai racionalizmus képviselői szerint¹⁹ az ember kötelessége – ha már a ráció eszközei a rendelkezésére állnak – helyesen gondolkodni.²⁰ A társas konfliktusok világában tehát az asszertivitás, mint kognitív teljesítmény kiemeli az embert az ösztönös, tudattalan reakciók szintjéről. Humán specifikus képesség, más fajnál nem jelenik meg ilyen formában. Miért nem megy mégsem könnyen?

Mindaz, amit az emberiség, vagy az ember élete során megélt, nem múlik el nyomtalanul, lenyomatot hagy. A korábbi működési módokat hatékonyabbakkal váltjuk fel, de attól még a régiek is megmaradnak. Az archaikus agyi struktúrák és működési módok a háttérben ma is ott vannak és, ha a körülmények úgy alakulnak, hogy a komplexebb működési módok nem tarthatók fenn, megjelennek és – még ha alacsonyabb szintű működést eredményeznek is – biztonsági tartalékként funkcionálnak. Az új készségek, a frissen kialakult agyi területek működése, a tudatosság mindig több energiát igényel, mint a rutinszerű reakciók. Az asszertivitás nem ösztönös reakciónk, hanem tudatos agykérgi működés eredménye. Nagyfokú energia befektetést igényel, tanulni kell a szabályait. A partneri kommunikáció egyszerűen „többe kerül”, mint egy agresszív fellépés, vagy a meglapulás, menekülés. Ha nem készségszintű reakció az asszertív hozzáállás, hamar kicsúszunk belőle. Az agykéreg helyett az emlősgagy veszi vissza az irányítást, hisz az magabiztosabban, automatikusan működik.

Láthatjuk tehát, hogy a gondolkodásban, beszédben, az emberi interakciókban, erkölcsi helyzetek kezelésében is az egész lényünk részt vesz. Az agyunk ösztönös, reflexes reakciói felett az agykéreg szabályozó funkciói gyakorolhatnak felügyeletet. Túl magas stressz hatására azonban a kognitív működés hatékonysága erősen csökken.²¹ Előtérbe kerülnek a fejletlenebb agyi struktúrák által keltett pszichikus folyamatok.

A békemisszió során óriási stressz terhelés éri a szolgálatot teljesítő állományt: az extrém környezeti hatások, drasztikus kulturális különbségek, a harci stressz erősen beszűkítik a partneri szemlélet lehetőségeit. Csak a rutinszerűen működő, készségszinten begyakorolt tudáselemek maradnak meg erős stresszhelyzetben, ezért fontos az alapos kiképzés és a körültekintő alkalmassági vizsgálat, hogy az önkontroll megfelelően működhessen feszült helyzetekben is.

KONKLÚZIÓ, ÖSSZESÍTETT KÖVETKEZTETÉSEK

A partneri etika alapja a szimmetrikus, asszertív kommunikáció, mely tudatosságot, energia befektetést igényel, ez azonban megtérülő befektetés lehet, hisz rendszerszinten csökkenti a termelő problémákat, növeli a közösen hozott döntések elfogadottságát, javítja a közös erőforrások hasznosulási arányát, csökkenti az elosztási különbségeket, így a konfliktusok kiéleződésének veszélyét.

Ezek a megoldási módok a demokratikus működésmód legalapvetőbb modelljei, melyek a leghatékonyabban a

¹⁹ Himmer Péter: *Az etikai gondolkodás főbb irányzatai és kiemelkedő képviselői*. In: Gligor János (Szerk.): *Katonai etika*. ZMNE Filozófia és Kultúrtörténet Tanszék. Budapest. 2004. 59-99. oldal.

²⁰ Blasié Pascal: *Gondolatok*. Gondolat kiadó. Budapest. 1978. 146.

²¹ Donald O. Hebb: 1978. *A pszichológia alapkérdései*. Gondolat. Budapest. 11. fejezet. 228-235. oldal.

primer szocializáció alatt ívódnak be a viselkedési repertoárba. Azokban az országokban, régiókban, amelyekben a demokráciának nincs több évszázados hagyománya, különösen fontos figyelmet fordítani a tudatos fejlesztésre. A békemissziót betöltők felkészítése során különböző konfliktuskezelési- és kommunikációs érzékenyítő tréningekkel lehet javítani az asszertív, partneri kommunikáció tudatos alkalmazásának lehetőségeit, melyek aztán a kapcsolattartás alapját képezhetik a bevetési övezetben élő helyi lakossággal és azok képviselőivel.

A partneri kommunikáció természetesen nem minden körülmények között alkalmazható. Amennyiben a másik fél fellépése aktív, de nem együttműködő, hasonlóan határozott és arányos ellentételezéssel kell megválaszolni az agressziót, a hosszú távú békés együttélés szempontjából azonban fontos, hogy az együttműködő stratégia helyett a versengőt ne alkalmazzuk elsőként, illetve a másik fél versengő lépésének viszonzását követően lehetőleg azonnal álljunk vissza együttműködő stratégiára.

Kulcsszavak: Etika, asszertivitás, játékelmélet, békemissziók

Key words: Ethics, assertive communication, game theory, peacekeeping operations

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Atkinson, Rita L., Atkinson, Richard C., Smith, Edward E., Bem, Daryl J.: *Pszichológia*. Osiris-Századvég. Budapest. 1995.
- Blasie Pascal: *Gondolatok*. Gondolat kiadó. Budapest. 1978.
- Falkné Bánó Klára: *Kultúraközi kommunikáció*. Püski. Budapest. 2001.
- Gabnai Katalin: *Drámajátékok. Gyermekeknek, fiataloknak, felnőtteknek*. Tankönyvkiadó Vállalat. Budapest. 1989.
- Goleman, Daniel: *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó. Budapest. 1997.
- Hadfield, Sue., Hasson, Gill: *Asszertivitás*. Sclar Kft. Budapest. 2012. ISBN 978963443935
- Hankiss Elemér: *A társadalmi csapdák – diagnózisok*. Magvető Kiadó. Budapest. 1985.
- Hebb, Donald O.: *A pszichológia alapkérdései*. Gondolat. Budapest. 1978.
- Himmer Péter: *Az etikai gondolkodás főbb irányzatai és kiemelkedő képviselői*. In.: Gligor János (Szerk.). *Katonai etika*. ZMNE Filozófia és Kultúrtörténet Tanszék. Budapest. 2004.
- Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Média – HM Kommunikációs Kft. Budapest. 2011.
- Mérő László: *Mindenki másképp egyforma. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája*. Tercium. Budapest. 1996.
- Perjés Géza: *Clausewitz*. Magvető Kiadó. Budapest. 1983.
- Piaget, Jean; Inhelder, Barbel: *Gyermeklélektan*. Osiris Budapest. 1999.
- Porkoláb Imre: *Katonai műveletek az aszimmetrikus konfliktusokban. Kard és toll*. 2006/1. 24-31. oldal
- Ranschburg Jenő: *Jellem és jellemtelenség*. Saxum. Budapest. 2002.

H A D T U D O M Á N Y I S Z E M L E**HORVÁTH Ferenc****Budapest, 2014.
7. évfolyam 2. szám**

- Révai Nagy Lexikona IX. kötet. 293-294. oldal. Hasonmás Kiadás. Szépirodalmi és Babits Könyvkiadó. 1991.
- Rudas János: *Javne örökösei*. Oriold és Társai Kiadó. Budapest. 2011.